

Marija Birutė Gimbutienė

Lietuvių kilmės archeologė ir antropologė, archeomitologijos pradininkė, profesorė, LMA užsienio narė. Gimė 1921-01-23 Vilniuje. Mirė 1994-02-04 Los Andžele (JAV), palaidota Kaune, Petrašiūnų kapinėse. Užsienyje buvo vadinama Marija Gimbutas.

1938 m. Marija Birutė Alseikaitė (tėvai buvo garsūs to meto Lietuvos gydytojai, Vilniaus krašto visuomenės veikėjai) pradeda studijuoti lietuvių kalbą ir literatūrą, tautotyra ir etnologiją Kauno Vytauto Didžiojo universitete. 1940 m., fakultetui persikėlus į Vilnių, pasirenka archeologijos studijas. Du profesoriai – kalbininkas Antanas Salys ir archeologas Jonas Puzinas – tampa jos didžiausiais autoritetais. Jau Lietuvoje M. Gimbutienė apsisprendžia eiti savitu, dar nepramintu mokslinių tyrimų keliu – jungti į vieną tyrimų sritį kalbotyrą, tautotyra ir archeologiją.

1941 m. M. Alseikaitė išteka už žemaičių bajoro, architektūros istoriko Jurgio Gimbuto, po metų susilaukia dukters. 1942 m. apsigina diplominį darbą apie laidojimo papročius geležies amžiaus Lietuvoje. Senosios laidosenos tema pradeda rašyti disertaciją, bet lietuvių kalba jos pabaigti nespėja – 1944 m. su vyru ir dukrele bėga nuo artėjančios sovietų armijos ir pasitraukia į Vakarų. Gyvena Austrijoje, vėliau Vokietijoje. Tiubingeno universitete, nepaisydama pokario sunkumų, tęsia archeologijos, etnologijos ir religijų istorijos studijas. Jau vokiečių kalba baigia rašyti disertaciją, 1946 m. ją apgina ir įgyja filosofijos daktarės laipsnį. Po metų Vokietijoje pagimdo antrąją dukterį. 1949 m. išvyksta gyventi į JAV, įsikuria Bostone, kur tenka imtis siuvėjos ir valytojos darbo. Vėliau ji sutinka pusvelčiui dirbti Harvardo universitete – versti mokslinius tekstus iš Rytų Europos kalbų, dėsto Antropologijos departamente, dirba Harvardo muziejuje.

1953 m. gimė trečioji dukra. Gavusi paramą iš fondų, M. Gimbutienė anglų kalba parašo ir 1956 m. išleidžia knygą „Rytų Europos priešistorė“, o 1958 m. – studiją „Senovinė simbolika lietuvių liaudies mene“. Ji ima dėstyti Stanfordo, vėliau – Harvardo universitete. Čia toliau tyrinėja senąjį

baltų pasaulį, išleidžia knygą „Baltai“, kurioje pristato Vakarų visuomenei menkai pažįstamą tuo metu okupuotų baltų tautų istoriją ir mitologiją. Anglų kalba išleistos M. Gimbutienės knygos pasiekia ir Lietuvą, yra slapta verčiamos į lietuvių kalbą, vertimų nuorašai plinta tarp mokslo ir meno žmonių.

1963 m. ji įsikuria Los Andžele ir pradeda dirbti Kalifornijos universitete, čia tampa profesore ir netrukus sulaukia pasaulinio pripažinimo. Mokslininkės žvilgsnis nuo karingųjų indoeuropiečių vis labiau krypta į dar ankstesnius Europos laikus – naująjį akmens amžių. Gavusi Amerikos fondų paramą, profesorė 1967–1980 m. vasaromis rengia akmens amžiaus gyvenviečių kasinėjimų ekspedicijas buvusioje Jugoslavijoje, Graikijoje, Italijoje ir atranda nuostabių senojo meno paminklų.

Senosios Europos tyrimams profesorė naudoja pačios sukurtą naują metodą, jungiantį archeologiją, mitologiją, kalbotyrą, menotyrą. Ji ne tik aprašo praeities radinius, kaip yra pratę daryti archeologai, bet, pasitelkusi tautosakas, mitologijos duomenis, mėgina perskaityti jų simbolines reikšmes, atskleisti religinį turinį. Taip M. Gimbutienė pradeda naują mokslo sritį, kurią pavadina archeomitologija.

Naujo pobūdžio tyrimai M. Gimbutienei padeda įveikti moksle vyravusius stereotipus ir atrasti savitą civilizaciją, gyvavusią Europoje 7000–3500 m. pr. Kr., taigi dar iki indoeuropiečių atėjimo. Tai buvusi taiki klestinčių miestų ir kaimų lygiateisių žmonių moteriškoji (matristinė) civilizacija, kurioje visuomeninis moters vaidmuo nebuvo užgniaužtas, kurioje branginta ir saugota žmogaus gyvybė. Šios civilizacijos žmonės vertėsi žemdirbyste, garbinę Didžiąją Deivę Motiną, kūrę nuostabius meno kūrinius. Profesorė atrastą civilizaciją pavadina Senąja Europa, arba Deivės civilizacija. Ją aprašo knygose: 1974 m. išeina „Senosios Europos dievai ir deivės“, 1989 m. – „Deivės kalba“, 1991 m. – „Deivės civilizacija“. Šias tris angliškas knygas profesorė sudėjo į vieną knygą, kuri pavadinimu „Senoji Europa“ 1996 m. buvo išleista Lietuvoje.

Šiais darbais lietuvių mokslininkė kvietė permąstyti žmonijos istorinę raidą, naujai pažvelgti į pasaulio praeitį ir ateities galimybes. Ji ragino keisti civilizacijos ir istorijos supratimą. Pasak M. Gimbutienės, šiandienos istorikai žiūri į praeitį per XX a. karų prizmę, todėl civilizuoatą visuomenę sieja su karingais protėviais, „vertina kariavimą kaip žmogiškumo požymį“. Profesorės teigimu, „bet kurios civilizacijos galios pagrindas yra jos meninė kūryba ir nematerialios vertybės, kurios visuomenės narių gyvenimą daro prasmingą ir malonų“. Vyraujantis technologinės pažangos garbinimas, istorinės pažangos mitas, jos nuomone, negali žmonijai užtikrinti patikimos rytdienos: „pamažu imame suvokti, jog vadinamoji pažanga naikina gyvybės sąlygas žemėje“. Tuo metu Senosios Europos patirtis galinti suteikti dabarčiai reikalingos gyvenimo išminties, padėti mums „atgauti pusiausvyrą ir pagydyti neramų šių laikų pasaulį“. Mokslininkės išvalgos ir idėjos tapo svarbios ekologiniams sąjūdžiams ir moterų judėjimams.

Būdama pasaulio mokslininkė, Marija Gimbutienė visą gyvenimą dirbo ir lietuvių kultūrai: rūpinosi lietuviškomis mokyklomis, lietuvių kalbos dėstymu Amerikos universitetuose, rengė lietuvių meno parodas, globojo lietuvių rašytojus ir dailininkus. Buvo aktyvi išeivijoje veikusios „Santaros-Šviesos“ organizacijos narė, skaitydavo paskaitas jos suvažiavimuose, padėjo leisti „Metmenu“ žurnalą ir pati jame skelbė mokslo straipsnius lietuvių kalba.

Bendradarbiavo įvairiuose archeologiniuose leidiniuose, enciklopedijose, tarp jų „Lietuvių enciklopedijoje“ (1953–1964), „Encyclopaedia Britannica“ (nuo 1955), „The Encyclopedia of Religion“ (1986–1987). Dalyvavo daugiau kaip 30 tarptautinių mokslinių konferencijų. Tyrimų svarbiausia sritis – postpaleolitinė Europa.

Sovietiniam režimui Lietuvoje sušvelnėjus, M. Gimbutienei viešnagių tėvynėje metu buvo leista skaityti paskaitas Vilniaus universitete. Šios paskaitos, suburdavusios žinomus Lietuvos mokslininkus ir menininkus, tapo svarbiu kultūrinio gyvenimo įvykiu. 1990 m. gruodžio 29 d. profesorė M. Gimbutienė buvo išrinkta Lietuvos mokslų akademijos užsienio nare.

M. Gimbutienė parašė 23 knygas. Jos knygos išleistos anglų, italų, japonų, lietuvių, portugalų, rumunų, vengrų, vokiečių kalbomis. Lietuvių kalba išleistos: „Senovinė simbolika lietuvių liaudies mene“ (1994), „Baltų mitologija. Senovės lietuvių deivės ir dievai“ (2002), „Baltai priešistoriniais laikais: etnogenezė, materialinė kultūra ir mitologija“ (1985), „Laimos palytėta“ (2002).

1993 m. vasarą profesorė M. Gimbutienė atvyko į Lietuvą paskutinį kartą – atsisveikinti. Pokalbiuose su bičiuliais, paskutinėje paskaitoje, skaitytoje Vytauto Didžiojo universiteto studentams, dalijosi testamentine išmintimi. Esą svarbu žinoti: „niekas niekad galutinai nepranyksta“. Ragino lietuvius nepamiršti savo šaknų, suvokti savo kultūros galią, pajusti gyvą jos ryšį su Senąja Europa. Marija Gimbutienė mirė 1994 m. vasarį Los Andžele. Jos pelenai buvo pervežti į gimtąjį Vilniaus miestą, supilti į senovinę urną ir pagerbti Šv. Jonų bažnyčioje. Vėliau palaidoti Kaune, Petrašiūnų kapinėse, greta motinos.

1993 m. už knygą „Deivės civilizacija: Senosios Europos pasaulis“ San Franciske buvo paskirta JAV Enisfildo-Vulfo premija (nuo 1935 m. skiriama už žymiausias pasaulio kultūros istorijos tyrimus). Tais pačiais metais M. Gimbutienei suteiktas Vytauto Didžiojo universiteto etnologijos garbės daktaro vardas. Jos vardui įamžinti ant namų, kuriuose ji gyveno, sienų įrengtos atminimo lentos – Kaune (Mickevičiaus g. Nr. 15) ir Vilniuje (Jogailos g. Nr. 11). 1995 m. Kauno Jūros prospektas Petrašiūnuose pavadintas M. Gimbutienės vardu, 2002 m. VDU Humanitarinių mokslų fakulteto auditorija (K. Donelaičio g. 52–211, 2 a.) pavadinta prof. Marijos Gimbutienės vardu, joje yra ir profesorės bareljefas (autorius – Vladas Žuklys).

1999 m. suvenyrinių vokų cikle „Iškiliausios tautos asmenybės“ buvo išleistas vokas, skirtas M. Gimbutienės atminimui (dail. Antanas Šakalys). 2006 m. serijoje „Išgarsėję lietuviai užsienyje“ meninį voką jos garbei sukūrė tas pats dailininkas.

2005 m. išleista knyga „Marija Gimbutienė... iš laiškų ir prisiminimų“ (Vilnius, 2005), joje pateikiami M. Gimbutienės prisiminimai, jos ir vyro Jurgio Gimbuto laišakai, giminių, artimųjų, bičiulių atsiminimai.

2003 m. kanadiečių režisierė Donna Read sukūrė dokumentinį filmą „Signs out of time. The story of archaeologist Marija Gimbutas“ („Ženklaai už laiko ribų“).

Parengė

LMA Organizacinio skyriaus vyriausioji specialistė
Valerija Paškauskienė

Naudoti šaltiniai:

LMA archyvas, asmens byla.

Kuolys, Darius. <http://www.xn--altiniai-4wb.info/index/details/1240>

<http://atminimas.kvb.lt/asmenvardis.php?asm=GIMBUTIEN%CB%20MARIJA>

Nuotrauka iš <http://www.xn--altiniai-4wb.info/index/details/1240>